

הדס רוזן

התפילה כגאולה

מטרת המאמר היא לנסות ו"לתרגם" את רישום חוויית התפילה על המתפלל. לשם כך קשרתי בין המושגים תפילה וגאולה. נמצא שהתפילה אינה רק מכילה תכנים מובהקים העוסקים בגאולה, אלא בראש ובראשונה היא גאולה בעצמה. הגאולה המופיעה בתפילה היא חלק מהאמצעים לבנות את התפילה כגואלת. מעלתה של התפילה בעיניי, היא בחויה הפשוטה והתמימה של "אני לדודי ודודי לי", האוגדת את כל הרעיונות הנשגבים לשיח ישיר וקשר בין האדם ואלקיו. לתהליך פלאי זה הדים בנפש המתפלל ואף במציאות, שאני מכנה אותם גואלים. להלן אציע הגדרה למושג גאולה, ואתמקד בתהליכים היסודיים של התפילה כגואלת.

א. גאולה

הדינמיות בין הגלות והגאולה קדמו לעולם והן שאפשרו את בריאתו. העולם שואף לשוב למצב העליון והתקין שהיה בתקופת גן עדן, ההוויה הולכת כולה לקראת הגאולה.

1. מהי גאולה?

גאולה, טוב, זיקה ישירה למקור החיים, טהרה פנימית – אלו למעשה מילים נרדפות במובן המהותי.¹ הוויית אלו מתאפשרות עם ההשתחררות מהכבלים והצמצומים שיצרו גלות והכניסה למרחב רוחני. מרחב זה נקנה על ידי מפגש עם גדלות ה' ורוממתו. צינור משמעותי המוביל לתוצאה זו הוא לימוד אשר מביא להעמקת ההבנה, החיבור וההכרה בריבוננו של עולם.² הגאולה היא מהלך אקטיבי של חשיפה וגילוי יסודות הטוב שטושטשו בחשכת הגלות. במצב הגלותי, המציאות האמתית אינה נמחקת אלא מוסוות על ידי הסתרות חיצוניות. הגעגוע העמוק והפנימי הוא להתבהרות ולמבט צלול כלפי המהות הפנימית. קיימת נביעה תמידיית העורגת לגאולה.

1 להמן שולמית, עין טובה כגואלת המציאות במשנת הרב חרל"פ, עבודה לטורו קולגי ירושלים תשס"ד, עמ' 31.
2 הרב יעקב משה חרל"פ, מי מרום – ממעיני הישועה, ירושלים תשל"ז, עמ' סג.

תהליכים אלו רלוונטיים להווייה כולה משום שהגאולה היא "תופעה קוסמית כל-כוללת"³. הגאולה ראויה לתיאור זה הן מצד זה שהיא נכללת ברבדים השונים של הבריאה (הרוחנית והגשמית): עולם האלוקות, "הניצוצות הקדושים"⁴, האומה הישראלית ונפש הפרט⁵ הן מצד היותה אין סופית ונכונה לכל רמה ומצב. ההתקדמות בעולם אין לה גבול. גם בתוך מצב של גאולה הגאולה יכולה להשתבח. על כן הכול מתפתח ומתקדם באופן תמידי (גלוי ונסתר) תוך תיקונם של היחיד והציבור, של ישראל והאנושות כולה. הגאולה מתהווה בתהליך ההתרחבות מהצמצום, ההתאחדות מהפיזור והשיבה למקור מהניתוק שבגלות.

2. הגאולות והזיקה ביניהן

גלות השכינה וגאולתה מגלמת את הצורה העליונה של גלות וגאולה.⁶ על פי תורת הנסתר גלות השכינה באה כתוצאה מסוד הצמצום.⁷ באמצעות הצמצום העולם מסוגל לקלוט את השפע האלוקי האינסופי, על ידי כך שכביכול הקב"ה צמצם את עצמו ויצר במקום שנתהווה על ידי הצמצום את הבריאה. גלות כבר נוצרה בתוך עצם האלוקות – הכלים הראשונים שנוצרו לקליטת השפע האלקי לא יכלו לו ונשברו. על ידי שבירת הכלים נתפזרו ניצוצות הקדושה בקליפות ונתערבו הרע והטוב, ועל כן מאז אין לנו בעולמנו טוב בלי רע ורע בלי טוב. לכל יהודי יש גלות פנימית וגאולה פנימית משלו. כאשר האדם משתחרר ממאבקי היצריים הוא נקרא אדם נגאל. החסידות שמה את הדגש על הכשרת הלב לגאולה.⁸ היא שאפה להכניס את המשיח לתוך הנפש של היהודי עוד בטרם בואו של המשיח. דרך התיקון על פי החסידות היא מהפרט אל הכלל, מהיחיד

3 ישראל ויינשטוק, גלות וגאולה במסתורין של היהדות בתוך גאולה ומדינה הכינוס השנתי למחשבת היהדות, עורכת חיה שוורץ, תשל"ט, עמ' 32, דבריו הם על פי תורת האר"י.

4 מרטין בובר, בפרדס החסידות, ירושלים תשכ"ג, עמ' קכט.

5 בהגות ראשית החסידות, בהתבססה על תורת הקבלה, שולטת שיטת העש"ן (עולם, שנה, נפש), הרואה את כל הווייה וכל מושג כקיימים בריבוד משולש: בעולם האלוקי, בחברה היהודית ובנפש הפרט. ראו גדליה נגאל, "גלות וגאולה בכתבי ראשית החסידות", בתוך ישועות עוזו, עורך איתמר ורהפטיג, ירושלים: אריאל – מכון האר"י פישל תשנ"ו, עמ' 197-198.

6 מרטין בובר, לעיל הערה 4.

7 ישראל ויינשטוק, לעיל הערה 3.

8 מאיר אוריין, "גלות וגאולה במסתורין של היהדות", בתוך גאולה ומדינה הכינוס השנתי למחשבת היהדות, עורכת חיה שוורץ, תשל"ט, עמ' 41-42.

אל העם ומהעם אל כלל האנושות. כלל העולם לא יתוקן אלא אחרי שיתוקן הפרט. לכן מודגשת בחסידות גאולת הרוח של היחיד, הגאולה האישית. כאשר עם ישראל יוצא מעבדות לחרות ומשתחרר מעול נוכרים, הוא עומד ברשות עצמו ומממש את ייעודו, הוא גאול בחומר וברוח, המשלימים זה את זה בצורה הרמונית ונכונה. "ותכונת אורה [של הגאולה] היא [...] הופעת הקדש באור כל החול כולו, הופעת הרוחניות המזוככת בתוך כל החומריות, הופעת הנפש בתוך כל הבשר [...] הארת אור קדש קדשים בכל השלבים של המציאות".⁹ כלומר הגאולה היא בהכרח מציאות אחדותית, קיבוץ גלויות ואיחוד עם ישראל בארצו, שלמות באורחות חיים, מדרגה רוחנית ששיאה נבואה, השבת הצדק והמשפט ובניין המקדש. רנ"ק¹⁰ רואה בגאולה מצב מעבר בהיסטוריה הישראלית מתקופה לתקופה, משלב אחד לשלב גבוה יותר בעיקר מבחינה רוחנית. תקופות הגלות שבהן נמצאת ונמצאה האומה הישראלית הכרחיות לשם התפתחותה הרוחנית. אך יש לה להימנע מפיזור באומות, כי במצב זה לא תוכל למלא את ייעודה ההיסטורי. ניתן לומר זאת אף לגבי הפרט, "כשצריך האדם לעלות מדרגה לדרגה צריך שיהיה לו ירידה קודם העליה, כי הירידה היא תכלית העליה".¹¹

כאמור הגאולה קיימת בהוויות השונות, אך ניתן לדייק ולומר שהגאולה היא תהליך אחד המתפרט ברבדים השונים. קיימת חפיפה ותלות בין הגאולות ובין הגלויות. גאולת הפרט וגאולת הכלל מתהוות במסלול השפעה הדדי: גאולת הפרטים גורמת לגאולת הכלל וכן להפך. גאולת האנושות (הפרטית והכללית) מביאה עמה את גאולת השכינה. תהליך זה הוא דו-סיטרי ונכון אף לגלות.

"כל הפרדה היא צמצום – גלות, וכל הכללה היא גאולה – אור".¹² הגלות והגאולה הם הפכים מוחלטים: צמצום לעומת מרחב והכללה; פיזור לעומת ניתוק. הפיזור בגאולה הוא מצומצם וההתרחבות מאוחדת ומאחדת. האחדות,

9 הרב אברהם יצחק הכהן קוק, אורות הקדש, א, עמ' קנא.

10 רנ"ק – ר' נחמן קרוכמל, 1840–1785, ממשכילי מזרח אירופה.

11 ר' נחמן מברסלב, ליקוטי עצות, אגודת משך בנחל, ירושלים.

12 הרב יעקב משה חרל"פ, לעיל הערה 2.

שאינה אחידות ואין בה טשטוש בין חומר ורוח, בין גוף ונשמה, גורמת לשיתוף פעולה בין המוגבל והנצחי ואף נקראת "המשיח האמתי"¹³. לסיכום אגדיר את הגאולה כהשתחררות מכבלים בהתרוממות; השתחררות בלשון הווה מתמשך, כביטוי לתהליך אין סופי. הגאולה מותנית בשיבה אל המקור, אל האיכות האופטימלית של עצמה, אל האין סוף ברוך הוא, ועל כן לא ייתכן שיהיה לה קו סיום. מעבר לכך כל התקרבות רק מעצימה את הצימאון ואת ההשתוקקות לנסוק גבוה יותר בעולם הרוח. זהו תהליך ספירלי¹⁴ נצחי שמגמתו התפתחות, השתלמות והתרוממות.

ב. תפילה

נראה כי אין הגדרה קולעת יותר בתמצותה ובדיוקה לתפילה, כמו זו שניתנה על ידי חכמינו ז"ל: "עבודה שבלב", הנגזרת מן הציווי: "ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם" (דברים יא, ג). כלומר תכלית התפילה היא עבודת ה' – קרבת אלוקים ודבקות בו מתוך אהבת ה'. במוקד התפילה שמו חז"ל דגש על בקשת הצרכים כקרבן קפיצה להשגת מגמת התפילה. כאשר האדם חסר בחומר וברוח, הרגשת חוסר האונים והתלות בריבונו של עולם בידיעה שאין בלתו וממנו התשועה פותחת את שערי הלב. עבודת הלב כרוכה בתהליכים פנימיים: גאולת הרצון לשיטת הרב קוק והגילוי העצמי לשיטת הרב סולובייצ'יק.

ג. גאולת הרצון בתפילה

אחד מיסודותיה החשובים של השלמות הרוחנית הוא הרצון.¹⁵ הרצון הוא כוח דינמי הפועל להגשמת הפוטנציאל ולגילוי הטוב הגלום בהווה ועל ידי כך מביא להשלמתה.¹⁶ לתפילה יש חלק משמעותי בתהליך הזה. פרק זה יבאר את הקשר ההכרחי בין הרצון והתפילה. הרב קוק בהגותו מתייחס לתהליך הזה בהרחבה, ועל כן עיקרו של הפרק מבוסס על כתביו.

13 שולמית להמן, לעיל הערה 1, עמ' 32.

14 פנחס רוזנבליט, ישועות עוזו, עורך איתמר ורהפטיג, תשנ"ו, עמ' 131.

15 בנימין איש שלום, הרב קוק בין רציונליזם למיסטיקה, ירושלים תש"ן, עמ' 83.

16 בנימין איש שלום, שם, עמ' 89.

1. הרצון

הרב קוק רואה בתפילה הבעה של הרצון להטבת מצב הופעה של חיים.¹⁷ נקודת המוצא של התפילה היא הרצון ליותר טוב. המצב החסר מניע את ההתפללות מתוך רצון לשיפור, להטבה ולהשלמה. בעומק עמדה נפשית זו של חוסר השלמה עם החוסר והנטייה הטבעית לדרוש טוב טמון לו עצם הרצון כמידה, ככוח יסודי שהקב"ה נטע באדם. הרצון הפנימי של האדם הוא שורש להסתעפויות רבות של חיים שאליהן האדם קשור.¹⁸ רצון האדם הוא כניצוץ מהשלהבת הגדולה של הופעת רצון הרצונות ועל כן שורש הרצון האנושי הוא רצונו של בורא עולם, מקור החיים, כפי שמתגלה בחיים, בבריאה, במציאות.¹⁹ הרצון מתואר בכתביו של ר' יצחק מראדוויל כביטוי לאלוקיות ממש, לעצמות האל. על אף שהתייחסותו היא לרצון ה', ניתן לומר, בהמשך לגישת הרב קוק הני"ל, שעצם הרצון חצוב מהרצון האלקי ועל כן גילוי כל רצון באופן אמתי הוא כהתגלות האל בעולם.²⁰ הגילוי הוא בעצם העובדה שישראל בעבודת ה' שלהם מנסים לקרב רצונם לרצונו,²¹ שזהו חלק מבירור הרצון ועבודת התפילה כפי שיבואר בהמשך. על אף שרצון האלקים ורצון האדם אינם מושגים זהים,²² יש מספר נתיבי זיקה בין רצון ה' לרצון האדם:²³ השאיפה להידבק באל או להשוות בין הרצון האנושי לרצון האלוהי, מלמטה למעלה; המשכת הרצון האלוהי לתוך העולם האנושי מלמעלה למטה; ההתקשרות עם הרצון האלוהי הוא מן הצדיק וזו ספירת יסוד. אחת הדרכים המרכזיות להגיע למפגש מעין זה היא התפילה.

- 17 הרב אברהם יצחק קוק, מאורות התפילה, בתוך אוצרות הראי"ה, בעריכת הרב משה יחיאל צוריאל, הוצאה לאור ישיבת ההסדר ראשון לציון, אלול תשס"ב, עמ' 535.
- 18 הראי"ה קוק, אורות הקדש, לעיל הערה 9, עמ' רכה.
- 19 הראי"ה קוק, אורות הקדש, לעיל הערה 9, עמ' לט.
- 20 ר' יצחק מראדוויל, אור יצחק, פרשת וארא עמ' קה.
- 21 רון וקס, "רצון, הכרח ובחירה חופשית בהגותו של ר' יצחק מראדוויל", מים מדליו 14 (תשס"ג), מכללת ליפשיץ ירושלים עמ' 97-120.
- 22 רבי יוסף אלבו, ספר העיקרים, מאמר שני, פרק ג, תל אביב תשי"א, עמ' 175.
- 23 רון וקס, לעיל הערה 21.

2. תנועת הרצון בתפילה

"צמא אליך רצוני"

התפילה, שעיקר עניינה הוא הדבקות האלקית, פועלת על הרצון במגמה לגלותו, לזקקו ולרוממו.²⁴ הרב קוק רואה בכך את תמצית עבודת התפילה. להלן אסקור עניינים מרכזיים ומהותיים במגמת עבודת התפילה ביחס לרצון. הצימאון האלקי המובא על ידה, הגעגועים ההומים לזוהר הצחצחות הנשמטיות, החפיצה הפנימית להתעלות, להשאב בחיי חיי מקור חי של כל חיי העולמים – באים לשכלול על-ידי התפילה ההגונה, והיא היא המטרה העליונה של העלאת הרצון – לאחדות השלמה, לקודש ה', קדוש ישראל (אורות הקודש, א, עמ' ס, ט).

הצימאון, הגעגועים, הרצון להתעלות ולהשיג קרבת אלקים ודבקות בו מובעים בתפילה, שהרי זהו עניינה. נקודת המפגש בתפילה גורמת לצמא ומגבירה את הגעגועים לקרבת ה': "אלקים אלי אתה אשחרך צמא לך נפשי כמה לך בשרי" (תהלים סג, ב). זו המגמה של העלאת הרצון משום שאם הרצון לא יהיה בתהליך מתמיד של השתכללות, לא תהיה התקדמות רוחנית.

התוצאה של התנועה המתמדת כלפי מעלה היא קדושה וקרבת ה', התאחדות עם האלקי כמה שאפשר לאחדות השלמה. כאן מתוארת נקודת המפגש של ההידבקות, ההשתוות וההתקשרות בין הרצון האלקי והאנושי. קיים כאן מהלך דו-צדדי: הצימאון מסייע לתפילה, והתפילה מסייעת לצימאון. התוצאה: "וחוזר הוא משך החיים, משך העולמים, הד המציאות ואומץ ההוייה – אל יסודו. משתגב הוא בשיגוב האלקי, החסון והנערץ. והרי הוא היסוד היותר אמיץ לכל בנין, לכל מבוקש".²⁵ בכך מתהווה פן נוסף של קישור בין רצון ה' והאדם כנוכח למעלה.

הרצון בתפילה: משפיע ומושפע

עד כאן היו אלו רישומיה הכלליים של פעולת הרצון בתפילה. בחלק זה ננסה להבין את התוכן שמכילה המסגרת הכללית. בתפיסת הרב קוק התפילה אינה רק אקט מיסטי אלא היא פעולה ממש, ככל פעולה בעלת אופי עצמי שמרגישים אותו תוך כדי הפעולה ולאחריה.²⁶ הרצון

24 הראי"ה קוק, אורות הקודש, לעיל הערה 9, עמ' ס, נ.

25 שם, עמ' נו.

26 שם, עמ' מח.

הוא המשפיע על הפעולה – ביחס לרמת קדושתו וטהרתו של רצון המתפלל.²⁷ הוא גם המושפע כתוצאה מפעולת התפילה על ידי כך שהרצון הטוב, המוסרי והקדוש מתחזק ומתעצם (= "אימוץ הרצון"), והרצון הרע והפראי נחלש ומדלדל (= "חלישות הרצון").²⁸ חלישות הרצון היא תוצאה כמעט אוטומטית של התפילה, התוצאה הראשונית של התפילה, אם היא באה מתוך הכרת הרע שבעצמו ורגשותיו הנפולים.²⁹ בעוד הקומה שמעליה, אימוץ הרצון, צריכה לאנרגיה גדולה מזו של הראשונה משום שההכרה בטוב קשה מההכרה ברע. ההתחזקות וההתגברות הן פעולות אקטיביות. הרב ממשיך ונותן עצה פסיכולוגית: "ולפעמים על ידי מה שהאדם קובל תמיד על נפשו וחושד את עצמו בפריעת מוסר, הוא מחזק את כל נטיה של אימוץ לרעה ומזקת. וצריך על זה חשבון ברור והארת גבורה, שידע את הצד הטוב שבקרבו".³⁰ עין טובה ולימוד זכות של האדם על עצמו הכרחיים בעבודה הרוחנית. עיקרון זה נשנה גם בתורתו של ר' נחמן מברסלב:

כי האדם צריך לחפש ולבקש למצא בעצמו איזה מעט טוב כדי להחיות את עצמו [...] על ידי זה הוא יוצא באמת מכף חובה לכף זכות ויוכל לשוב בתשובה [...] ואזי כשמחיה ומשמח את עצמו על ידי זה כנ"ל, אזי הוא יכול להתפלל ולזמר ולהודות לה.³¹

בירור הרצון

לשם עילוי הרצון בתפילה³² עובר הרצון תהליך של בירור על ידי התפילה.³³ פעולת הבירור היא מכמה היבטים הקשורים בהכרח זה לזה. לשם הבהירות מיקדתי כל אחד כנקודה נפרדת הנמשכת מזו לזו.

א. התפילה חושפת את הרצון הטבעי, הטוב והעמוק שבאדם,³⁴ ומסייעת לו לצאת אל הפועל באופן חיוני ומשוכלל. זוהי "מגמת המגמות" – לא הכתבת

27 שם, עמ' מח.

28 הראי"ה קוק, מאורות התפילה, לעיל הערה 17, עמ' 530.

29 שם.

30 שם.

31 רבי נחמן מברסלב, ליקוטי מוהר"ן השלם, תורה רפב, שבט תשנ"ט, עמ' תרצו.

32 הראי"ה קוק, מאורות התפילה, לעיל הערה 17, עמ' 535.

33 הראי"ה קוק, אורות הקודש, לעיל הערה 9, עמ' רכה.

34 הראי"ה קוק, אורות הקודש, לעיל הערה 9, עמ' נו.

הרצון אלא חשיפתו ושכלולו של הרצון העמוק, הרצון האלקי המוטבע בו בעצם הווייתו כיציר נברא.³⁵

ב. זיקוק הרצונות האנושיים על ידי קישורם לרצון האלקי: "וזהו ויפק רצון מה' (משלי ח, לה). כלומר ממציא וממשיך חפצו ממקור הרצון מאין סוף".³⁶

כאשר האדם מאחד בין מאווייו האישיים ובין חפצו באלוקים, הרצון משתדרג ומתרומם עד כדי כך שנהיה חלק מן הרצון הכללי, רצון אלקים, הכלולים בו כל המאויים. באופן אמתי וטהור הרצון הוא שרצון ה' יתגלה בעולם. "הוא היה אומר עשה רצונו כרצונך כדי שיעשה רצונך כרצונו בטל רצונך מפני רצונו" (אבות ב, ד). דיוק בדברי המשנה מראה כי העניין איננו "עשה מעשיך כרצונו", אלא המשנה עוסקת דווקא ברצון עצמו, כמכוון לרצון האלקי ואשר מתוכו נגזרים המעשים. התפילה גורמת אם כן לבירור ולבדיקה גדולה לטהרת האדם אם הוא מכוון לרצון קונו.³⁷ באופן טבעי צרכיו הרוחניים והגשמיים של האדם מעורים זה בזה לצורך קיומו בעולם הזה. באמצעות התפילה ניתן להגיע לחוויה רוחנית גבוהה שנוצרת בה ההיררכיה הנכונה בין הרוחני והגשמי: הצרכים הגשמיים תפלים והנשמה מתענגת על יוצרה.³⁸ הניצוץ הפנימי ניעור לחיים והוא הולך ומתעצם. לעמדה רוחנית ונפשית זו יש השלכה על התפילה ועל השפעתה. על פי עצמת הבירור ביחס לרצון הפנימי, חל שינוי באדם והכוח הסגולי שברצון יכול לצאת אל הפועל ממש.³⁹ הכלי מתרחב וכך משפיעה התפילה על העולם ומאפשרת את המשכת הרצון האלוהי לתוך העולם האנושי, קליטת המענה לתפילה והשפע מה' יתברך.

ג. כתוצאה מכך גורמת התפילה לבהירות במצב ובמציאות. מעבר לבירור הפנימי של המתפלל, התפילה מבררת ומבהרת את המציאות המתעלה בעקבות התפילה: "בהתנשאו [של הרצון] כל הכלול בו בקישורים שונים ביחש המציאות במקורו מתנשא עמו [...]. מתהום הדימיון החשוך, הכל מתעלה להררי הדעה הבהירה, הקשור בצדקת אל אלקים חיים".⁴⁰

35 אלי אדלר, תפילת ישרים, עצמונה תשס"ג, עמ' 53.

36 ר' יוסף בן אברהם גייקטיליה הוא מגדולי המקובלים בספרד (1248) בשליש הראשון של המאה ה-14. י' בן שלמה, שערי אורה לר"י גייקטיליה, ירושלים תשל"א, עמ' 91.

37 הרב אברהם יצחק הכהן קוק, עולת ראיה, א, ירושלים תשכ"ג, עמ' רנח-ט.

38 הראי"ה, מאורות התפילה, לעיל הערה 17, עמ' 535.

39 שם, עמ' מח; אוצרות ראי"ה, לעיל הערה 17, עמ' 532.

40 הראי"ה קוק, אורות הקודש, לעיל הערה 9, עמ' רכה.

"הרצון הוא שורשו של האני, הוא מכריע לא רק בתחום המעשה אלא אף בתחום ההכרה עצמה", כך סובר הפילוסוף פיכטה,⁴¹ ומחבר אותנו הישר ליסודות במקורותינו בהשראת הרב קוק "הרצון הוא מרכז תנועת חיי האדם, וככזה, גם כובד המשקל שלו הוא בעידונו ובטהרתו".⁴² עצם הרצון מקורו ברצון ה', ועל כן בירורו נעשה ביחס למקורו זה המביאו לגילוי הטבעי והאמתי, הטהור והנעלה. התפילה מסייעת לכך ומחוללת שינויים באדם ובמציאות על ידי אימוץ הרצון, התרוממותו וליטושו.

כאמור הרצון הוא יסוד מהותי ומשמעותי "כל התקדמות, פיתוח ועילוי החיים, תלויים ברצון".⁴³ שופנהאואר סובר:⁴⁴ "שהרצון הוא יסודו של העולם, הדבר כשהוא לעצמו, שכל אחד יכול לגלותו בתוך עצמו כיסוד מהותו", מה שלכאורה עולה בקנה אחד עם שיטתו של הרב קוק. אולם באופן מנוגד לרב קוק הרצון, המכונה "וולנטריזם", מתאחד אצל שופנהאואר עם תפיסת עולם פסימית: "לעולם אין הרצון מגיע לידי סיפוקו השלם, וזהו מקורו של כל סבל; לפיכך צריכה מטרת החיים להיות: גאולה מן הרצון". בעוד שהראי"ה מוצא את הרצון כהכרחי כדי להיגאל ולהשתכלל בדרכו האין-סופית וכבסיס לגאולות כולן: "כל עמל המוסר וכל ההופעות הרוחניות שבעולם, מכוון הוא למטרתה העליונה של גאולת הרצון, והשבתו למקור חייו היסודיים".⁴⁵

ד. חוויית הגילוי שבתפילה

פרק זה עוסק בגילוי הגורם להתקשרות האדם עם עצמו, עם אלוהיו ועם זולתו כתוצאה מהתפילה המהווה את החוט המקשר. זוהי חווייה גואלת.

1. התפילה: מימוש כוח הדיבור

יתרון האדם על שאר בעלי החיים הוא בנשמה, הבאה לידי ביטוי בכוח הדיבור שהוא מושג רחב של תקשורת.⁴⁶ התפילה היא שימוש בכוח הדיבור לשם

41 ש"ה ברגמן, הערך: וולונטריזם, בתוך האנציקלופדיה העברית, כרך טו, עמ' 839-841.

42 אלי אדלר (תשס"ג), לעיל הערה 35, עמ' 53.

43 אלי אדלר (תשס"ג), לעיל הערה 35, עמ' 40.

44 ש"ה ברגמן, הערך: וולונטריזם, בתוך האנציקלופדיה העברית, כרך טו, עמ' 839-841.

45 הרב אברהם יצחק הכהן קוק, אורות הקודש, ב, מוסר הקדש, מוסד הרב קוק, ירושלים תשכ"ד, עמ' לט.

46 מאיר שמעון עשור, תקשורת אל מילולית, אתר איגוד י.ג.ר:

השגת דבקות אלקית, כלומר התקשרות חזקה מאוד בין האדם ואלוקיו. הרב סולובייצ'יק⁴⁷ רואה במימוש את כוח הדיבור, במיוחד כאשר הוא מופנה אל ריבונו של עולם, וזו פעולה של גאולה, שהרי באמצעותו חלה התקשרות בין שני צדדים, כאמור בפרק "גאולה" המייחס לה את האחדות וההתקשרות לעומת הפירוד והפיזור שבגלות. הדבר נכון גם במישור הכללי: "משעה שעם נוטש עולם אילם ובא בעולם של קול, של דיבור ושיר, הוא נהיה לעם נגאל, עם בן חורין. במילים אחרות, חיים אילמים זהים לשעבוד! חיים שחוננו בדיבור חיי חירות הם".⁴⁸ תהליך זה של יציאה לחרות באמצעות תפילה מורכב משלושה שלבים: (1) היעדר כל תפילה שהיא – דממת ההתנוונות, היעדר תודעת-צורך; (2) זעקה, קול, רוויי ייסורים וצער; (3) לידתה של המילה, כלומר לידתה של התפילה על ידי המילה. למעשה התפילה מתחילה מהשלב השני, שמתעוררת בו תודעת הצורך. אך זהו רק קצה הפתיל, שכן עדיין לא כל מילה מובעת וכל שכן לא כל משפט אלא צעקה, פנייה חדה וקשה מתוך המצוקה. אנחת המצוקה ייתכן שאיננה מופנית עדיין אל הקב"ה, אלא היא מבע אוטומטי של הנפש החסרה והמתייסרת. היווצרותה של המילה משדרגת את העמדה הנפשית ומכוונת את הפנייה אל הקב"ה ובכך נוצרת תפילה; "להתפלל – משמעו אחד בלבד: לעמוד לפני ה'".⁴⁹ אם כן, התפתחותה של הצעקה לדיבור בשלב הסופי מביאה את האדם מהרגשת תחושות בנוגע לצרכיו לדרגה של הבנת צרכיו.⁵⁰

מקורה של המילה תפילה הוא בשורש פל"ל שמשמעותו שפט (פליל = שופט),⁵¹ כך ניתן להבין כי בפעולת התפילה יש משמעות של הבחנה, הערכה והבנה בדומה לפעולת השופט.⁵² באופן זה, המעמד והצורה מתמלאים בתוכן פנימי:

כאשר הגיע האדם לשיא זה, לתודעה זו של עמידה לפני ה', יכול הוא לרומם מעמד זה, ולהעמיק את עוצמתו. זאת יעשה ע"י הבקשה בתבונה

<http://www.ynr.org.il/union/article.asp?ArticleID=1166>

- 47 הרב יוסף דב סולובייצ'יק, "גאולה, תפילה, תלמוד תורה", בתוך דברי הגות והערכה, ההסתדרות הציונית העולמית, ספריית אלינור 1982, עמ' 266–267.
- 48 שם.
- 49 הרב יוסף דב הלוי סולובייצ'יק, איש האמונה, ירושלים תשל"ה, עמ' 34.
- 50 הרי"ד סולובייצ'יק, לעיל הערה 47.
- 51 ראו אברהם אבן-שושן, מילון אבן שושן המלון החדש, ערכים: פליל, פילל, תפילה, שפט, כרך חמישי-שישי, תל אביב 2003.
- 52 הרי"ד סולובייצ'יק, לעיל הערה 47, עמ' 267.

– סידור הרצונות והבקשות בצורה ברורה וישרה ושטיחתם לפני ה',
באותו מעמד אשר בו עומד האדם לפני ה'.⁵³

2. גילוי עצמי בתפילה

לאור זאת ניתן לומר כי התפילה היא תהליך של התוועדות עצמית.⁵⁴ בדומה לגילוי הרצון ובירורו בתפילה (שנידון בפרק הקודם על פי הרב קוק) הרב סולובייצ'יק מייחס להתפללות את כוח הגילוי העצמי: "בני-האדם (כמי ש)מגלים את מהותם בשעה שהם זוכים להבין ולבטא את הצרכים הבסיסיים, בהם מוגדרות שאיפותיה הראויות של האנושות".⁵⁵

3. חוויית ההתקשרות בתפילה

מי שחסר את תחושת השייכות והקישור אל ריבונו של עולם, המתבטאת בתפילה על ידי המלל הדורש את מחסורו, הריהו כעבד המתאפיין באלמוניות ובבערות.⁵⁶ האלמוניות משקפת את תחושת הבדידות ואת חוסר הייחודיות בתוך ההמון. הבערות משקפת חוסר מודעות עצמית, בפרט ביחס לייעודו של האדם ולצרכיו האמיתיים. בכוחה של התפילה לשמור על חירותו של האדם ולגאולו. צרכים רבים מדי מושכים את תשומת לבו של האדם המודרני, בעוד שהתפילה מסייעת למקד ולזכך את הרצונות והצרכים. דברי הרב סולובייצ'יק מבהירים את העניין:

הוא [אלקים] חפץ לשמוע זעקתו של אדם העומד נוכח מציאות חסרת רחמים. הוא מצפה לתפילה שתעלה מעולם מתייסר היודע את צרכיו האמיתיים. בקיצור, דרך התפילה מגלה האדם את עצמו. התפילה האירה את עיניו בדבר צרכיו. היא מספרת לו סיפורן של תקוותיו וציפיותיו הנסתרות. היא מורה לו כיצד לחזות חזונו וכיצד להיאבק להגשמתו, מתי לשמוח בחלקו ומתי לחתור מעבר לזה. במילים ספורות

53 זיו ליאור, "שני מרכיבים בתפילה עיון בדברי הגרי"ד סולובייצ'יק", מעליות כא (תשנ"ט), עמ' 229–235.

54 דוד הרטמן, "התפילה בהגותו של הרב סולובייצ'יק – עיון וביקורת", בתוך אמונה בזמנים משתנים, עורך אבי שגיא, ירושלים: ספריית אלינור, המחלקה לחינוך ולתרבות תורניים בגולה תשנ"ז, עמ' 197–198.

55 הגרי"ד סולובייצ'יק, לעיל הערה 47.

56 הרב יוסף דב הלוי סולובייצ'יק, איש האמונה, ירושלים תשל"ה, עמ' 27.

האדם מגלה את תודעת צרכיו, את עצמו בתפילה; וכמובן, ברגע שבו מצא עצמו, הוא נהיה ליצור נגאל.⁵⁷

4. ביקשתי את אהבה נפשי

חויית ההיקשרות שבתפילה עוטפת את האדם כנגד איבודו בתוך ההמוניות האנושית. מערכת יחסים מיוחדת זו בין האדם והאלוקים, כקשר הדוד והרעיה, רצופה כולה אהבה.⁵⁸ התפילה היא הזדמנות אשר מוציאה לפועל אהבה זו.⁵⁹ סגנון התפילה שפונה בו המתפלל לה' בלשון 'אתה' מעיד על סוג קשר זה ומשפיע באופן פנימי ורוחני על האדם. בכך מתחדשת חויית ההתגלות של ברית הנצח בין אלוהים ואדם, ומתאפשרת גאולת האדם הפרטי ואף גאולת הציבור מהבדידות המייסרת.⁶⁰ מצע האהבה לגאולה פרטית זו מגלה ומחדש את עצמות האדם: "ובכוחו של בטחון זה האהבה לאלקים נעשית כאחת יסוד לכינון תמידי מתחדש של האני".⁶¹ אסכם ואומר שהתפילה כמענה לאלמוניות ובערות מסייעת לגילוי העצמי בכך שהיא מעמידה את האדם במקומו הראוי ביחס לבוראו: כקשור אליו וכתלוי בו. כך שהמוקד הוא השינוי הפנימי באדם, ולא כיצד יענה האלוקים לתפילתו. משום כך: "העיקר אינו כיצד יענה האלוקים למילים הנאמרות בתפילה, אלא האופן בו הן משנות את האדם".⁶²

5. בתנועה מתמדת

תהליך זה של גילוי עצמי הוא אין סופי וכרוך בחיפוש מתמיד המלא השתוקקות שאינה יודעת רוויה ושמעצימה את האהבה. התפילה היא ערגה. ערגתה של התפילה אל אלקים היא חיפוש האלקים, ומבקשת היא להשאר לעולם חיפוש. שהרי המציאה כל מטרתה אינה הממשות אלא רק "קרבת אלקים", התקרבות בלבד אל האלקים. אבל התקרבות זו היא תמיד אהבה, תמיד כיסופים, תמיד הפעלה, ולעולם אין היא יחס שכלי בלבד [...] החיפוש הוא מטרת עצמו של הלך הנפש

57 הרי"ד סולובייצ'יק, לעיל הערה 47, עמ' 266.

58 ראו רמב"ם הלכות תשובה י, ג "כיצד היא האהבה הראויה".

59 הרמן כהן, דת התבונה ממקורות היהדות, תרגם צבי וויסלבסקי, ירושלים תשל"ב, עמ' 398.

60 דוד הרטמן, לעיל הערה 54, עמ' 193-195.

61 הרמן כהן, לעיל הערה 59.

62 דוד הרטמן, לעיל הערה 54, עמ' 197-198.

הדתי. הערגה מציינת את כל חייה הפנימיים של הנפש, והיא ממלאה אותם, במידה שהנפש מכוונת להצטרפות עם האלקים.⁶³ הדברים מקבילים ומוסיפים לאמור בפרק הקודם על תנועת הרצון בתפילה.

6. מפגש עם אלוקים בתפילה כמעין המרווה את האהבה האנושית

חיפוש האדם אחר זהותו האישית בתוך ההמון היא נטייה טבעית המכונה בפי הרב סולובייצ'יק "אלמוניות". לכאורה בעודו מכיר ומרגיש את ערכו הייחודי, הוא ממצה את חיפשו ונוח לו למלא את ייעודו המיוחד, שכן הוא "מצא את האני שלו". עם זאת "היות" פירושו להיות יחיד, מיוחד ושונה, ומשום כך פירושו גם להיות בודד.⁶⁴ הפסקה הקודמת דנה במענה לבדידות על ידי החיבור לאלוקים. החידוש כאן הוא בדבר התפשטותה של אהבת אלוקים ואדם על אהבת אדם ואדם, והיא המשלימה את הגאולה מן הבדידות. הופעה זו של האלוקים בתוך העולם האנושי היא בעלת השלכות על מערכות היחסים שבתוכו. יש הקבלה בין המפגש עם אלוקים בתפילה ובין המפגש הבין אישי בהווה האנושית, ואף יותר מכך האינטימיות בין האדם לבוראו היא המאפשרת אינטימיות בין האדם לזולתו.

התפילה היא פעולה רוחנית פעילה אשר בראש ובראשונה מחוללת שינויים דקים בנפש המתפלל. הדיבור והשיח עם האלוקים הוא מימוש הקשר האינטימי בין האדם ואלוקיו. חוויה נסית⁶⁵ זו מעוררת גילוי בשני מישורים: "במישור הטרנסצנדנטי – האל המסתתר מופיע כאל הנגלה, ובמישור האנושי – האדם הנסתר מסיר את המסווה ונהפך לאדם גלוי".⁶⁶ התפילה היא כעתר המהפך ומגלה את הקשר המיוחד והאוהב שבין האדם ואביו שבשמים (ומתוך כך מגיע האדם לדבקות בו, ראו פרק "מהי תפילה"), והיא אף מסייעת לגילוי העצמי. בעיניי, הדברים תלויים זה בזה: הגילוי העצמי הוא חלק בלתי נפרד מהגילוי הרוחני ואף הכרחי לו; "דע את עצמך" כתנאי ל"דע את אלקי אביך".⁶⁷ הדברים מקבלים ביטוי יפה בדבריו של הרב דב זינגר, בהשראת ר' נחמן:

63 הרמן כהן, לעיל הערה 59.

64 הרי"ד סולובייצ'יק, איש האמונה, לעיל הערה 56, עמ' 27.

65 הרי"ד סולובייצ'יק, איש האמונה, שם, עמ' 33.

66 שם, עמ' 33.

67 שרגא פישרמן, עלמה אבדה, תשס"א, עמ' 12.

התפילה, ביטויה של השתוקקות הלב, מתקנת את החיסרון: נוצר קשר. הדיבור המבטא, המשתוקק, זה הבא מעומק הלב, הדיבור המכוון כחץ, גם מצליח לפגוש, ליצור גילוי בתוך בחלל. [...] האדם הולך בעקבותיו של הבורא, הבורא את העולם בדיבורו בתוך החלל הפנוי. כך גם האדם בדיבורו, בדיבורי תפילה שלו, בבטאו את חסרונו במילים – בזה עצמו הוא בורא את נפשו וממלא אותה.⁶⁸

היריעה מתרחבת בחידוש שלחוויה הזו יש השלכות על כל עולמו של האדם, לא רק על יחסו עם בוראו ועם עצמו, אלא גם על קשריו עם זולתו. הגילוי, החושף נסתרות, רוקם פס חדש במציאות ומאיר אותה, כך מתרחשת גאולה – "שחרור מכבלים בהתרוממות" (ראו פרק "מהי גאולה"), שחרור מהחיסרון הרוחני שהאדם היה שקוע בו תוך התרוממות לקרבת אלוקים, קרבה עצמית וקרבה חברתית.

ה. תפילה היא גאולה

רישומה של התפילה נדון בפרקים הקודמים בעיקר ביחס לצמיחתו האישית של המתפלל, אשר היא שורש עבודת התפילה. פרק זה יעסוק בהשפעת התפילה על המציאות הפרטית והכללית הנגזרת מתוך העבודה הפנימית.

1. דרכי השפעת התפילה

תפיסת התפילה כשיטה חינוכית או בלשון הרב קוק "השיטה הרציונאלית"⁶⁹, מייחסת את המענה לתפילה להתעלות האדם בתפילה. כלומר עליית מדרגתו וזיכוכ נפשו כתוצאה מהתפילה יהפכו אותו לראוי להתמלאות מבוקשו. כשם שלתפילה יש השלכות ממשיות מבחינה רוחנית ומוסרית על נפש המתפלל, כך מצטבר חיסרון מוסרי ומידתי גדול בנפש האדם שלא יתפלל. כאשר נענית התפילה השינוי איננו בגזרת ה' אלא באדם. הבחנה זו, המוסיפה נופך לנאמר בפרקים הקודמים, מעצימה את ערכה העצמי של התפילה כמטרה בפני עצמה, בעוד ששאילת הצרכים והבקשות הם האמצעי: "זוהי הבנה עליונה מאוד, שכל הפלא של השפעת התפילה במציאות והתוצאות שהיא משיגה,

68 דב זינגר, "האמון והאמונה, עיון בתורתו של ר' נחמן מברסלב ומעט עצות מעשיות", בתוך לפנים: אסופת מאמרים בענייני חינוך והוראה, עורך גוטנמכר ד', ירושלים 2000, עמ' 31.

69 הרב אברהם יצחק הכהן קוק, שמונה קבצים, א, קובץ א, רפב, ירושלים תשס"ד, עמ' פט.

בטלים לעומת עוצמת ההתעלות וההבעה הפנימית האצילית של האדם בתפילה".⁷⁰

גישה נוספת לתפיסת התפילה, המוצגת על ידי הרב קוק, היא "השיטה המיסטית".⁷¹ על פיה התפילה גורמת להורדת השפע ומתוך כך לתיקון העולם ולאזן דווקא לתיקון האדם,⁷² מכוח הקשר הרוחני-מיסטי של האדם עם ההווה כולה.⁷³

דמות המתפלל משולה בזוהר לעבד ולבן. הראשון, עושה רצון אדוניו ומתקן עולמות עליונים, בהקבלה לגישה המיסטית; בעוד הבן, בהקבלה לגישה הרציונאלית, מתדבק על ידי התפילה באביו שבשמים ומתוך כך בונה את אישיותו.⁷⁴

2. התפילה לעולם משפיעה

אם התפילה עובדת כלפי חוץ – מתקנת ומשפיעה (התפילה המיסטית), וגם אם התפילה עובדת כלפי פנים – ומחנכת את המתפלל (התפילה הרציונאלית), נקודת המוצא היא שכל תפילה פועלת ומשפיעה: "אמר רבי חנין אמר רבי חנינא: כל המאריך בתפלתו אין תפלתו חוזרת ריקם" (בבלי, ברכות לב ע"ב). אופן ההשפעה ומידת השפעת התפילה נסתרות מעינינו "וכל מי שמתפלל ומכוון את לבו לתפילה סימן טוב לו שתפלתו נתקבלה [...] גדולה היא התפילה לפני הקב"ה אמר ר"א רצונך לידע כחה של תפילה אם אינה עושה כולה חציה היא עושה" (דברים רבה [וילנא] פרשה ח, ד"ה "הלכה אדם"). פעמים נענית התפילה באופן מלא, פעמים באופן חלקי, לפעמים התוצאה מיידיית ולפעמים לטווח הרחוק, אך עצם ביטוי הרצון הפנימי במילים מסודרות מותיר בהכרח רושם⁷⁵ ופועל את פועלו בדרכיו הנפלאות מעינינו של ה' יתברך.

70	אלי אדלר, לעיל הערה 35, עמ' 81.
71	הראי"ה קוק, שמונה קבצים, לעיל הערה 69.
72	אביעד ברטוב, התפילה האפורה, דף קשר ישיבת הר עציון 921, אלון שבות שבת פרשת בלק י"ב תמוז ה'תשס"ג.
73	עוד עניין הברכה והתפילה – ראו עוד דברי רבי חיים בן יצחק מוולוז'ין, נפש החיים, שער ב, פרק ד, ירושלים תשל"ג.
74	אביעד ברטוב, לעיל הערה 72.
75	הראי"ה קוק, עולת ראייה, לעיל הערה 37, עמ' יב-יג.

3. התפילה כהתעלות האדם והעולם

במקורות אחרים בכתבי הרב קוק אין הבחנה מפורשת כזו שהוצגה לעיל, והטבת התפילה מתייחסת במקביל לפן האישי והכללי. תנועת התפילה בטהרתה נובעת ממקור פנימי וצח, ממעמקי הרצון, והיא פונה אל מקור חיי כל הנשמות וכל העולמים, כאשר להילה של התהוות רוחנית זו יש ביטוי בחיים עצמם, בחיי המתפלל ובמעגלי חיים אין-סופיים בהווה וכלה. מתרחשת כאן פעולה גאולתית, המתעצמת בהכירנו שהשלכותיה אינן פרטיות בלבד אלא –

כל מה שהתפילה עושה היא עושה בעדנו ועמנו ביחוסנו לכל היש כולו, לכל החיים והמציאות, לכל ערכיהם, העבר, העתיד, וההווה. ומה נפלאו ההופעות, מה נשגבו ההתנוצצויות, ההולכות ומתגברות מכל תפילה, אפילו כשהיא עראית פרטית ומבודדה, וק"ו כשהיא קבועה, כללית וחברתית.⁷⁶

התפילה מעניקה תחושה של קדושה לא רק למתפלל אלא דרך הפרט עוברת הקדושה לכל העולם, לכל היצורים ואף בכל הזמנים (כולל זמן העבר).

4. התפילה כחוויה של מפגש עם השלמות הרוחנית

רובד נוסף מתגלה בהמשך דברי הרב קוק, בהציגו את התפילה כבעלת השפעה עצמית והכרחית לנשמה ולמתפלל ללא קשר לתוצאות שמעבר לה, כפי שהצגתי קודם לכן. התפילה היא חוק מוכרח במציאות, הכרחית לפרט, לכלל, לעולם כולו,⁷⁷ ולכן היא איננה רק חוויה תרבותית-מיסטית המשרתת את צרכיו הדתיים-רגשיים של האדם.⁷⁸ היא גם תענוג עילאי, נעים לאדם להתפלל. ההסבר לשילוב זה של הכורח ושל התענוג שבתפילה הוא שיסוד התפילה עוד קודם לעצם הפעולה המעשית הנקראת תפילה היא הפעולה הסגולית-הנשמית המכונה תפילה.⁷⁹ בפי הרב קוק היא מכונה "התפילה התדירית" או "התפילה המתמדת של הנשמה", והיא מגלמת את השאיפה המתמדת, את התכונה

76 שם.

77 הראי"ה קוק, עולת ראייה, לעיל הערה 37, עמ' יא.

78 אלי אדלר, לעיל הערה, 35, עמ' 132.

79 אופיר פיקהולץ, הגיון ליבי, מעלות תשס"ב, עמ' 73.

הקבועה בנשמה שבכל עת תמיד רצונה להתקרב לבוראה.⁸⁰ נביעתו של מעיין תפילה פנימי זה מתגלה בפועל בזמן התפילה המעשית.⁸¹

האדם מורכב מגוף ומנשמה, וכל אחד מהם נושא תפקיד הכרחי לשם קיום בעולם הזה. הנשמה היא חלק אלוקי ממעל ממש ומכוח זה היא נצחית וחסרת גבולות, טהורה ונשגבת.⁸² חיבורה לחומר המוגבל והכובל אינו נותן לנשמה מנוח מלהתגעגע ולכסוף לגבוה מעל גבוה. חוסר הסתפקותנו בחלקנו הרוחני והשאפה לשלמות מעבר למה שהמציאות המוגבלת יכולה לספק, הם זעקת הנשמה הכמהה לפרוץ. פער זה בין המצוי והרצוי מחליש את האדם וגורם לעצבות שלכאורה אין אנו יכולים להתמודד עמה. עצבות שעלולה לייאש מהחיים המעשיים ואף מהאמונה.⁸³ התפילה מקדימה תרופה למכה וגואלת מרפיון זה. "אבל קודם שיעבור זמן גדול, שיוכל שרטון זה להתגלם בקרבנו הננו באים ומתפללים. שופכים אנו את שיחנו ומתנשאים אנחנו לעולם של מציאות שלם בתכלית השלמות".⁸⁴ זאת משום שבתפילה אנו מבטאים את הרצונות השלמים ללא ויתורים. התפילה מביאה אותנו אל המקום השלם במהותו על אף שהמציאות עדיין חסרה, ומחוללת בנו תהליכים הגורמים לנו לצאת אחרת מהתפילה. החוויה של המפגש עם השלמות וההכרה שהשלמות אפשרית מקנות תחושת שלמות בעולם הפנימי של האדם ומסבות רוגע ונחת. חיבור רוחני זה עם השלמות משפיע ומטיב לעולם כולו.

5. תוספת השלמות המתעוררת על ידי התפילה

היבט נוסף בבחינה של התפילה כגואלת הוא הדבקות בהסתכלות העליונה האלוקית על המציאות שהתפילה מאפשרת.⁸⁵ הרמת המבט מתוך השקיעה בחיי העולם הזה, שאינם פשוטים ורוויים התמודדויות, ל"בטחון בישועת ה' הכללית, שיעשה לעולמו, ורק היא היא הממתקת את כל החיים כולם",⁸⁶ והיא קובעת כי

שם.	80
הראייה קוק, עולת ראייה, לעיל הערה 37, עמ' יא.	81
שם עמ' 28, 48.	82
הראייה קוק, עולת ראייה, לעיל הערה 37, עמ' יג.	83
שם.	84
הרב יהושע ויצמן, השפעת התפילה על החיים, סיכום ועיבוד גרינבאום יאיר, אתר ישיבת מעלות יעקב (כ"א אלול תש"ס):	85
http://www.yesmalot.co.il/shiurhtml/malot041.html	
הראייה קוק, עולת ראייה, לעיל הערה 37, עמ' שלב.	86

"טוב ה' לכל", כל המציאות טובה. ההסתכלות החיובית על הבריאה מכוח התפילה מטעינה את המתפלל באנרגיות מחודשות לחיים. זאת מכוחה של הנשמה, שהרי "התפילה היא זו הנותנת את המבט הנשמתי על המציאות, המבט שבדרך כלל אנו לא רואים אותו, שהרי אין לנו אפשרות להגיע לנשמה [...] מבט של הנשמה הוא מבט ידידותי לסביבה, הוא רואה את ערכו של כל דבר, ומקומו ושעתו ובמבט נשמתי הכל טוב".⁸⁷

6. השפעת התפילה על כל אורחות החיים

ההשפעה המלאה של התפילה היא בהתפשטות התרוממות הנפש בתפילה על כל אורחות החיים, "בכל דרכיך דעהו".⁸⁸ כדי לסייע לאדם להטמיע את השפעת התפילה לטווח הרחוק יותר תיקנו חז"ל: (בבלי, ברכות לב ע"ב) "ואמר רבי יהושע בן לוי: המתפלל צריך לשהות שעה אחת אחר תפלתו". כשם שיש להתכונן לפני התפילה ("המתפלל צריך שישהה שעה אחת קודם תפלתו"), וליצור חוליית מעבר ממציאיות החיים הרגילה כדי להיכנס למדרגת התפילה ככלי המוכן לקבלת השפע, כך לאחר התפילה ראוי ליצור חוליית מעבר בחזרה לחיים ולמציאיות. פסק זמן זה שעל פי הרמב"ם:⁸⁹ "לישב מעט אחר התפילה, ואחר כך ייפטר" על מנת ש"לא יעשה תפילתו כמי שהיה נושא משאוי, משליכו והולך לו" או בלשון השולחן ערוך:⁹⁰ "שלא תהא נראית עליו כמשאוי שממהר לצאת ממנה", חיוני בהשלמת השפעת התפילה: כשיוצאים מעולם הקודש אל החול או להפך בלא הדרגה עלול להיגרם נזק מפאת המעבר החד. האפשרות הראשונה שהרב קוק מציע כדי למנוע נזק זה היא יציאה בהדרגה, כאשר בכל ירידת מדרגה מפחיתים את המפגש עם הקודש עד להגעה למדרגת החול.⁹¹ הדרך השנייה, הנעלה מזו, היא "הרמת כל החול כולו אל הקודש",⁹² חיבור המציאות של החול לקדושה, החומר ככלי להכלת הקודש במציאות:

- 87 הרב יהושע ויצמן, לעיל הערה 85.
- 88 ראו הסברו של הראי"ה קוק לפסוק "בכל דרכיך דעהו", מוסר אביך, ירושלים תשמ"ה, עמ' לט-מ.
- 89 הלכות תפילה וברכת כוהנים ד, טז.
- 90 שו"ע, אורח חיים צג, א.
- 91 השלבים: "מקודש עליון לקודש תחתון ממנו, וכן הלאה, עד שבאים אל התוכן של חול", ראו הראי"ה קוק, אורות הקדש, ב, לעיל הערה 9, עמ' שיא.
- 92 הראי"ה קוק, אורות הקדש, ב, לעיל הערה 9, עמ' שיא.

ולזה תשמש ישיבת השעה שלאחר התפילה, לקשר ציורי מדעו ורוממות גשותיו של שעת התפילה, עם דרכי חייו החומריים כולם. וזוהי מדרגת הישרים שאינם פורשים מעסקי העולם הזה, כי אם עושים בהם, מרחיבים מגדילים ומאדירים לתכלית ההצלחה האמיתית – למען יעלה קילוסו של הקב"ה מעולם מלא ומשוכלל בכל חן ויופי.⁹³

אם אשוב להגדרה שניתנה בראשית העבודה לגאולה – השתחררות מכבלים בהתרוממות, הישרים מקדשים ומרוממים את עולמם הגשמי, ואינם נלכדים בסכנת ההשתקעות בו על ידי המשכת התפילה על כל אורחות החיים בבחינת וחי בהם. בזמן התפילה הקשר עם הקב"ה מתבטא באופן ישיר של דיבור ופנייה, לאחר התפילה הקשר עדיין שריר וקיים רק אופן ביטוי השתנה בעולם המעשה, המושפע ומתרומם מכחה של התפילה. באותו הקשר, מובא בגמרא (ברכות לב ע"ב) "תנו רבנן: חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת ומתפללין שעה אחת וחוזרין ושוהין שעה אחת. וכי מאחר ששוהין תשע שעות ביום בתפילה, תורתן היאך משתמרת, ומלאכתן היאך נעשית? אלא מתוך שחסידים הם - תורתם משתמרת ומלאכתן מתברכת". החסידים, הזוכים להגיע למדרגות נשגבות, זוכים בעקבות כך לשפע רוחני וגשמי ישיר ובהיר הנובע מהתפילה.

"מן המצר קראתי יה ענני במרחב יה" (תהלים קיח, ה). היציאה למרחב הרוחני והגואל בעקבות השיח עם אל עליון, שהנשמה מבטאת בו בפועל את התרפקותה "על דודה בלא שום הפסק כלל [...] וזהו עידונה ועינוגה, הדרה ותפארתה, של התפילה, שהיא מתדמה לשובנה הפותחת את עליה הנאים לקראת הטל או נוכח קרני השמש המופיעים עליה באורה, ולכן 'הלוואי שיתפלל אדם כל היום כולו'".⁹⁴

חוויה רוחנית מיוחדת זו, שבה זיכנו ריבונו של עולם, היא פעולה גואלת. ללא קשר להשגת המבוקש התפילה בעצמה מרוממת ומטהרת את האדם ומביאה אותו אל השלמות בספירת התפילה. משום כך אף אם המציאות נשארה בחסרונה, הצוהר שנפתח בעת התפילה ל"אור הגנוז", לא רק שבשעת התפילה הוא מסב "תענוג היותר כשר שבתענוגים", כדברי הרב קוק, אלא הוא נותן כוחות רוחניים ונפשיים גם מעבר לה.

93 הראי"ה קוק, עולת ראייה, לעיל הערה 37, עמי שלג-שלד.

94 הראי"ה קוק, עולת ראייה, לעיל הערה 37, עמי יא.

התהליכים הסגוליים שהתפילה מחוללת משמעותיים לאין ערוך: מבחינה נפשית (נחת ושמחה בעקבות המפגש עם השלמות); מבחינה רוחנית (טהרה, התעלות רוחנית בעקבות הפנייה לה') ומבחינה חומרית (השפעת התפילה על חיי המעשה). לשם כך דרושות (א) הכנה ראויה לפני התפילה שבה מכוונים כביכול את כוחות הנפש והגוף⁹⁵ שיהיו ראויים להכלת אור התפילה; (ב) עבודת הלב בזמן התפילה; (ג) המשכת סגולת התפילה לחיי המעשה בשהות המודעת שלאחר התפילה. על כן, ההבדל בין המתפלל ובין מי שאינו מתפלל הוא הרבה מעבר לכך שהאחד מייחד שעה ביום לתפילתו והשני איננו מייחד מזמנו לתפילה. יש כאן הבדל מהותי, אופן חייהם של שני אישים אלה שונה לגמרי, מכוחה של אותה שעת תפילה המטביעה חותם מיוחד על היום כולו.⁹⁶

ו. סיכום

כל עניין התפילה הוא "ממדת חסד הבורא יתברך עלינו".⁹⁷ צדדים רבים ושונים לתפילה ו"אין אנו יודעים מהי הסמנטיקה המדויקת של המונח תפילה".⁹⁸ בין אם התפילה היא כנגד תפלת האבות ובין אם כנגד הקרבנות; בין אם היא מתקונת וסדורה ובין אם היא אינדיבידואלית וספונטנית היא פועלת ומותירה את רישומה על המתפלל ועל המציאות. חיבור הרצון הפרטי עם הרצון האלוקי הוא תפקידו של האדם על ידי פעולת התפילה. כך הרצון המרכז את כל כוחות האדם מתעלה ומתחזק על ידי התפילה ואף משפיע על המציאות המתבהרת. התפילה גואלת את הרצון ובעקבותיו נגאלת המציאות.

הגילוי העצמי בתפילה נולד מתהליך הכרת הצרכים החסרים האמתיים ובדיבור של התקשרות עם הקב"ה. התקשרות זו, כיאה לעבודה שבלב, שבה התלות מקרבת, רצופה כולה אהבה. היא בעצמה נותנת את המענה לחיסרון הנפשי והרוחני (ואף הגשמי). אהבת אלוקים הגואלת את האדם מבדידותו מאירה גם את האהבה האנושית וכך הגאולה מתרחבת. התפילה כגואלת, משחררת את האדם מכבלים חיצוניים ומחברת אותו למקורו: "נדרשת מהאדם

95 "וצריך למנוע את העצבות, שלא תכביד על כוחות הנפש מהתרומם להשגות טהורות ובהירות ואת העצלות, שלא תעכב את כוחות הגוף מלהתחזק למעשים טובים, ואז יהיה מוכן לתוספת השלמות המתעוררת עליו על ידי התפילה" (עולת ראייה, לעיל הערה 37, עמ' כט).

96 הראי"ה קוק, אורות התפילה, לעיל הערה 17, עמ' 82.

97 השגות הרמב"ן לספר המצוות, מצוות עשה ה.

98 הרב יוסף דב הלוי סולובייצ'יק, דברי הגות והערכה, ירושלים 1982, עמ' 267.

חשיפה וגילוי יסודות אשר קיימים בו מכבר, גנוזים בו. חשיפת הקדושה הכללית והפנימית שלא נפגמת לעולם, יוצרת מגע צלול יותר לנקודת החיות האותנטית, מקור החיים, הייחוד העליון.⁹⁹

משום כך הנשמה, שהיא צלם האלוקים שבנו, תמיד מתפללת, כי היא תמיד מצויה בטהרה ואינה זקוקה לבירור ביחס לעצמה. היא מתבררת ומתגלה לנו באמצעות התפילה המעשית.¹⁰⁰ אם כך בתפילה הרוחני שבאדם מתגלה ומתחבר עם הרוחני שבהוויה, צור מחצבתו. דבקות זו מזכה את המתפלל בכיוון העין האנושית לעין האלוקית, בהעמקת המבט הטוב והאמתי על המציאות. התגברות זו של הרוח היא מציאות גאולתית, המביאה לשלמות מהותית גם אם המציאות עדיין חסרה וחשוכה. ההכרה שהשלמות אפשרית מקנה תחושת שלמות בעולם הפנימי של האדם ומסבה שמחה, רוגע ונחת. הרוחני, כמבטא רובד אין סופי, מושך את אורו אל מעבר לנקודת הזמן הספציפית שבה בא הדבר לידי ביטוי. כך התפילה מטביעה חותמה בעולמות פנימיים וחיצוניים באדם, במציאות ואף מעבר לה.

התפילה היא פעולה ("עבודה") פנימית ("שבלב") של התחברות האדם לאלוקיו. דבקות באין סוף המזככת ומלטשת את האני הפנימי ומחוללת שינויים במעגלים שונים, החל מהאדם עצמו, היוצא שונה משהתפלל ומי יודע עד לאן: "המתפלל מבטל את עצמו כדי לזכות בעצמו. ומתוך התפילה יוצא האדם מחושל ומורם ונישא, במוצאו את גאולתו באבדן-עצמו ובמציאת-עצמו".¹⁰¹

חיזוק לרעיון שהתפילה היא גאולה, מצאתי בחוויית התפילה של הרב סולובייצ'יק. הרב שרלו מנתח את יחסו של הרב סולובייצ'יק לתפילה ומבחין כי בניגוד לנושאים אחרים במשנתו, המאופיינים ב"מאבקים פנימיים" אין התפילה כזו, על אף שעלולה להיות כך:

על אף הפרדוקס היסודי שבתפילה [...] לא מופיעים המאפיינים הדיאלקטיים של משנתו [...] אין מדובר בהם בקריעה נפשית, ואף לא

99 שולמית להמן, לעיל הערה 1, עמ' 31.

100 הראייה קוק, עולת ראייה, לעיל הערה 37, עמ' יא.

101 הרי"ד סולובייצ'יק, לעיל הערה 99, עמ' 269.

בייסורים. להפך, החוויה המורכבת הופכת מקור לשמחה ולששון, על המורכבות ועל הרב-גוניות שבקשר בין האדם לאלקיו.¹⁰² ובהמשך הוא שואל: "ממה נובעת ההרמוניה בתפילה? מפני מה פינתה טלטלת הדיאלקטיקה את מקומה לחוויה של פיוס והשלמה?"¹⁰³ כמדומני, שהתשובה טמונה באמירה של המאמר כולו: התפילה היא גאולה.

102 יובל שרלו, והיו לאחדים בידך: מדיאלקטיקה להרמוניה במשנתו של הרב יוסף דב הלוי סולובייצ'יק, אלון שבות תש"ס, עמ' 103.

103 יובל שרלו, שם, עמ' 106–107.

